

NANSENS PÅ SKI OVER GRØNLAND

Hanne Sundby

Innledning

I 1888 foretok Fridtjof Nansen og fem ekspedisjonsmedlemmer en skiferd over den mektige innlandsisen som dekker størsteparten av Grønland. I reiseskildringen *På ski over Grønland*, som kom ut første gang i 1890, beretter han ikke bare om ferden over isen, men dekker også de dramatiske omstendighetene rundt ilandstigningen på østkysten, planlegging og utstyr, møter med eskimoer og grønlendere og mer vitenskaplige emner, som Grønlands geologi, topografi og metrologi. Etter tilbakekomsten til Norge fikk Nansen ros og berømmelse som stod i proporsjon til motgangen han møtte fra han fremla planene første gang i 1887. I det 21. århundret beviser nyutgivelsen av *På ski over Grønland* at han har beholdt sin popularitet og status som polarhelt og oppdager, til tross for at alle polområder nå er gjennomtrålet av eventyrlystne polfarere på jakt etter grensesprengende opplevelser. Hva er det som gjør at denne reiseskildringen ikke har mistet sin aktualitet, selv om selve hovedbragden, skituren over innlandsisen, kanskje har mistet litt av sin evne til å imponere?

I denne oppgaven vil jeg argumentere for at årsaken til *På ski over Grønland*'s vedvarende popularitet ikke utelukkende ligger i Nansens bragd, selv om man selvfølgelig ikke skal undervurdere denne, men i det faktum at reisen og fortellingen tilfredsstiller et av reiselitteraturens fremste krav, det at det foreligger et møte mellom et reisende jeg og en fremmed verden. Det som gjør denne boka levedyktig er at vi i denne beretningen har en tydelig og tilstedeværende forteller som med glede og innlevelse deler sine personlige inntrykk i møtet med det fremmede. Jeg vil også, ved hjelp av Carl Schøyens *I sameland*, som kom ut i 1924, vise hvordan en bok mister sin aktualitet når et slikt møte ikke finner sted.

Hva er en reiseskildring?

Å fullt ut avgrense reiselitteraturen som sjanger er ikke målet med denne oppgaven. Reiselitteraturen er så mangfoldig og variert at det er vanskelig for litteraturforskerne å fastlå hva sjangerens kriterier

egentlig er. Jeg vil imidlertid i denne oppgaven gå ut fra at reiseskildringen er en egen sjanger som det kan knyttes visse kriterier til. Arne Melberg diskuterer disse kriteriene i sitt essay *Å reise og skrive*, som kom ut i 2005, og i følge ham er minstekravet til litteraturen som hører hjemme i denne kategorien at det finnes en reisende og en reise, og at den reisende møter en verden. Videre vil jeg gå ut fra, som Anka Ryall forutsetter i sin bok om reiseskildringer *Odyssevs i skjørt*, som kom ut i 2004, at den reisende ikke er fiktiv, men forfatteren selv: "Fordi reisebeskrivelser i prinsippet alltid dokumenterer den reisendes egne opplevelser, forutsetter sjangeren at det er en identitet mellom den historiske forfatteren, fortelleren og en handlende person i teksten" (Ryall 15). Fordi forfatteren forteller om en reise han faktisk har foretatt, knyttes det også et sannhetskrav til sjangeren. Når leseren inviteres til å følge den reisende på gjenopplevelsen og gjendiktningen av reisen opprettes det en kontrakt mellom leser og forfatter om at han/hun skal fortelle om faktiske hendelser. Allikevel kan man ikke se bort fra det faktum at beretningen er en gjendiktning av det den reisende forstår som sannheten, en "oversettelse" av sine egne faktiske opplevelser til egen tekst. Fiksjon er i det henseendet en forutsetning for dokumentasjon, og fortelleren er tvunget til å ta i bruk en rekke litterære grep for å oppnå den tekstlige autoritet som skal til for å vinne leserens godvilje.

Forutsetningen for at det kan foreligge et møte mellom den reisende og "det andre" er at den reisende jeget har sitt utgangspunkt i det kjente. I sentrum for den reisendes mange erfaringer ligger hans egen kultur, hans eget språk, hans egne fordommer, hans egne verdsett og så videre. Det er derfor nødvendig at fortelleren, eksplisitt eller implisitt, avslører sitt eget ståsted når han står overfor det som er ukjent eller fremmed. Melberg understreker at "reiselitteraturens livsrom består i møtet mellom den reisende jeget og det fremmede andre (Melberg 35)". Man kan kanskje si at fortelleren er nødt til å gi noe av sin egen person for å oppnå den tekstlige autoriteten som gjør at leseren fatter interesse for beretningen. Den tyske naturforskeren Alexander von Humboldt sier i sin reiseskildring fra Sør-Amerika at det er "den reisende selv vi bestandig ønsker å se i kontakt med de tingene som omgir ham" (sitert i Ryall 15). Det interessante for leseren er altså selve interaksjonen mellom den reisende og det fremmede, og forutsetningen for denne interaksjonen ligger i en tilstedeværende

forteller.

Det som er spesielt med På ski over Grønland, og som jeg mener er en av hovedårsakene til at den fortsatt leses i så stor grad, er at det foreligger så mange møter, på mange forskjellige plan. For det første møter ekspedisjonen en natur som er ekstremt forskjellig fra alt de før har sett. Vi har også kulturforskjeller innad i gruppen, siden to av ekspedisjonens medlemmer, Samuel Johannesen Balto og Ole Nielsen Ravna, er samiske, og ikke sjeldent slipper de til i fortellingen og får beskrive sine egne møter med det fremmede, ofte i gjenfortelling av samtaler, men også ofte representert med Baltos egne ord. Balto skrev på oppfordring av Nansen sin egen reiseskildring på samisk, Med Nansen over Grønlandsisen, fra 1889, som senere ble oversatt til norsk, og ofte siterer Nansen denne reiseskildringen. De mest interessante møtene i reiseskildringen er allikevel møtene med Grønlands urbefolkning. At samenes reaksjoner og tanker også har fått en plass er spesielt interessant i møtet med eskimoene, da de ser ut til å møtes kulturelt på en annen måte enn Nansen selv beskriver.

Autentisitetssidealet

Når Nansen velger hvilke opplevelser og møter han skal beskrive ligger det et autentisitetssideal til grunn, et ideal som ligger nært opp til romantikkens idealer. "Sivilisasjonen" og det urbane interesser ham ikke, her har man beveget seg for langt vekk fra menneskets opprinnelige liv i pakt med naturen. Det var en omfattende og langvarig reise Nansen la ut på i 1888. Ferden gikk fra Kristiania, via København og London, til Skottland, hvor han møtte sine reisekamerater som hadde reist med dampbåt fra Kristiansand. Fra Skottland gikk ferden videre til Færøyene, Island og tilslutt Grønland. Selv om reisen er lang, og har mange stopp før de når Grønland, tar allikevel ikke selve reiseberetningen til før ekspedisjonen når Færøyene. Oppholdene Nansen hadde i København og London blir ikke beskrevet, selv om det nevnes at han oppsøker to tidligere grønlandsfarere i København. Heller skjer det ikke noe, som i Nansens øyne er verdt å fortelle om, under gruppens opphold i Skottland. Det urbane livet i Europas storbyer er uinteressant for Nansen, men når ekspedisjonen ankommer Færøyenes kyst, derimot, biter pennen velvillig på papiret. Her finner han rester etter norrøn storhetstid. Det er et barn av romantikkens tidsalder som beskriver oppholdet her. I romantiske termer beskriver

han det mystiske øylandet som på grunn av sin beliggenhet langt ute i vesterhavet fortsatt bærer rester av den norrøne storhetstiden i seg. Avskåret fra europeisk innflytelse, representerer Færøyenes kultur, for Nansen, noe opprinnelig og urørt, noe som ikke er korrumpert av "sivilisasjonen". Det er Norges fortid han gjenoppdager på her. Dette kommer spesielt tydelig fram i beskrivelsen av færøyingenes ringdans som danses til gamle færøyske kjempeviser: "Det er dog noe selsomt ved sådanne fortidslevninger, noe nesten rørende ved at disse mennesker møtes her hver eneste søndagskveld for å danse en dans som for lengst er forsvunnen alle andre steder, og for å synge kjempeviser som de neppe selv kan forstå meningen av lenger" (Nansen 116). Det kan synes som at Nansen ser det som et ideal å ta vare på tradisjoner, selv om de ikke lenger gir en mening i samtiden.

Det Islandske samfunnet fascinerer ikke Nansen i samme grad som det færøyske, selv om også folket her har aner i Norge og snakker et språk som ligger nærmere det norrøne språket det norske språket en gang har sprunget ut fra. Det er i det hele tatt svært lite som blir sagt om folket på Island, men Nansen uttrykker misnøye med alle embetsmennene i Reykjavik, noe som tyder på at byen i for høy grad er influert av kulturen på kontinentet til at Nansen kan få den samme følelsen av opprinnelighet som han fikk på Færøyene. Naturen på Island beskrives derimot detaljert. Nansen finner generelt i naturen dette opprinnelige, urørte og "usiviliserte" som betar ham på Færøyene, og som vi skal se senere, betar ham i de mer primitive kulturene på Grønland. "Usivilisert" er et ord som hos Nansen ikke trenger å være negativt ladet. Det gis ikke alltid den negative betydningen av barbari, eller det å mangle kultur, men er simpelthen et uttrykk for et enklere, ikke-urbanisert, ikke-modernisert liv.

Også livet om bord i selfangeren "Jason" ser ut til å tilfredsstille Nansens krav til autenticitet, så lenge det dreier seg først og fremst om jakt og fangst, fjernt fra sivilisasjonen, og det er nettopp det som er Nansens ideal: "Ens gleder og sorger er knyttet til selen og selfangsten – hele Europa kunne ramle over ende, og man ville ingen anelse få derom" (Nansen 135). Men han er krass i sin kritikk over mannskapet som fordomsfullt nekter å spise både selkjøtt og hestekjøtt, men som samtidig klager over fordøyelsesbesvær. De "fordummende fordommene" mannskapet utviser når det kommer til mat er et resultat av sivilisasjonens normer, og nok et uttrykk for at mennesket har skapt en

distanse mellom seg og naturen han en gang levde i og av.

Naturen

Nansens tilnærming til naturen er først og fremst estetisk, og spesielt mens han befinner seg drivende i isen romantiserer han landskapene han møter: "(...)Men også her skinner solen, og det likeså mildt og fredelig som noensteds ned på det rullende hav og den tordnende brenning, som bruser rundt oss. Kvelden er herlig; like rød som i går synker solen, og setter vesthimmelen i brann og sender land, is og sjø et langt, glødende avskjedskyss, før enn den sviner bak innlandsisens rand (Nansen 175)". Nansen er en urban betrakter av naturen og søker rekreasjon i nytelsen av det sublime i landskapet som omgir ham. Han, som ellers i reiseberetningen er sparsom når det gjelder å dele følelser med leseren, lar i naturskildringene følelsene strømme fritt. Han ser nok seg selv som i ett med naturen i disse beskrivelsene, men i realiteten holder betrakterrollen ham i en viss distanse fra naturen. Han plasserer seg på en måte utenfor naturen og betrakter den som et maleri. Samene møter naturen annerledes. Mens Balto beskriver østkysten som fæl og uhyggelig, med bratte, steile fjell, utbryter en begeistret Ravna i en leir på vestkysten, at her kunne han like å bo, for her var så gode reinbeiter. I stedet for å betrakte naturen utenfra, og nyte den på avstand, slik Nansen til tider gjør, befinner jegeren og fangstmannen seg i naturen, og bruker den.

Ombord på "Jason" kommenterer Nansen at det kanskje er "villmennesket" som våkner i en når en bedriver jakt slik som den de drev ombord, at det er arven etter våre forfedre som gir seg til kjenne i slike situasjoner. Interessant er det å se at ettersom de legger sivilisasjonen lenger og lenger bak seg, ristes også "sivilisasjonen" av dem. Etter hvert som ekspedisjonen fjerner seg fra sivilisasjonen kan det se ut som at også Nansen trer inn i naturen og blir i større grad en del av den. Når de har krysset isen og nådd kysten i vest, kan vi lese om Nansen og Sverdrup som velter seg i kreklinglyngen og plukker bær med munnen, og som sliter sjøfugler fra hverandre med tenner og klør og fortærer hele fuglekroppen med hode, føtter og alt. Og sivilisasjonens herligheter som skulle lokke dem til å klare den strabasiøse ferden over isen kjentes fremmed og underlig når de endelig kommer fram. "Søvnen ble dog ikke så god som man kunne vente, jeg var for vant til soveposen med isen eller fjellet til underlag, og det var muli-

gens ikke ganske fritt for at der efter en stund kom en svak lengsel tilbake" (Nansen 417). Mens han er ombord på Jason, eller befinner seg drivende på et isflak langs østkysten, har Nansen tid til å nyte det estetiske i naturen. Når han kommer i land starter det harde arbeidet med å trosse naturen, å overleve i naturen. Da endrer naturbeskrivelsene seg, fra å romantisere til å bli mer nøytralt deskriptive.

Nansen og samene

Innad i ekspedisjonens gruppe kan vi observere et kulturelt møte mellom Nansen og hans samiske ekspedisjonsmedlemmer Balto og Ravna, et møte som er lettere korrumpert av Nansens forutinntatte sinn. Nansen avslører seg i møtet med sine samiske reisekamerater å være stigmatiserende og fordomsfull i relasjon til samer. I motsetning til de resterende tre ekspedisjonsmedlemmene, som håndplukkes av Nansen selv på grunnlag av deres individuelle fysiske beskaftenhet, erfaring og mot, blir de samiske medlemmene bestilt ut fra Nansens forutinntatte holdning til samefolkets egenskaper som naturfolk. "Da jeg opprinnelig tenkte på å ta rein med, og da jeg trodde å kunne få nytte av den naturfolkenes alminneligvis medfødte stedsans og gave til å greie seg under de forskjellige omstendigheter, så skrev jeg til et par velkjente menn i Finnmark med forespørsel om man kunne skaffe meg to fjellapper som var villige til å følge med" (Nansen 32). Nansen blir forøvrig skuffet over samene og ville gjerne ha sendt dem tilbake, men det var for seint å erstatte dem. Om Balto og Ravnas prestasjoner underveis sier Nansen at de beviste at de var snille og pålitelig mennesker, "og med hensyn til utholdenheten stod de heller ikke tilbake. Forøvrig hadde jeg dog ingen særegen nytte av dem som naturfolk betraktet. Til rekognoseringer ble de således aldri benyttet" (Nansen 33).

Allerede i det første møtet tegnes samene opp som lettskremte og bekymrede mennesker, og den rollen skal de få beholde gjennom hele reiseskildringen. Som motsetning til den barnaktige rollen samene får tildelt står Nansen selv som en fryktløs leder, en faderlig, overbærende og myndig skikkelse: "De var for øvrig snille og elskverdige mennesker, deres troskap kunne ofte være likefrem rørende, og jeg kom til å holde meget av dem" (Nansen 40). Hans holdning til dem er som en fars holdning til sine barn. På lik linje som man ofte morer seg over sine barns innfall og delvis uutviklede egenskaper, gleder

den norske delen av ekspedisjonen seg stort over samenes fremmedartede innfall og språkproblemer. Om Balto sier Nansen: "Med sin flytende tunge og sitt gebrokne norsk var han også for en vesentlig del ekspedisjonens muntrasjonsråd" (Nansen 39), og om Ravna: "Han talte især ved begynnelsen av ferden meget lite norsk, men på grunn av det kunne hans bemerkninger falle ytterst komiske og forvoldte ofte megen munterhet" (Nansen 40). Mens karakteristikker av gruppens øvrige medlemmer preges av deres egenskaper, viktige funksjoner de hadde underveis og så videre, preges altså samenes karakteristikker av manglende egenskaper, deres overmot eller ufullkomne norskferdigheter.

Når man går Nansens tekst nærmere etter i sømmene er det fristende å konkludere med at samene utfyller en viktig funksjon i teksten, nemlig som et uttrykk for gruppas frykt. Som nevnt over er både Ravna og Balto beskrevet som lettskremte, noe som gjør dem mer humane og troverdige enn de andre medlemmene i ekspedisjonen. Det virker som om Nansen projiserer all frykt og uhygge de alle må ha erfart underveis over på samene. Dette kommer klart fram den avgjørende natten da isflaket de drev på holdt på å bli tatt av kolossale brenninger nær det åpne havet. Nansen finner de to livredde samene gjemt under en presenning i en båt. Balto ligger og leser høyt fra det nye testamentet på samisk. Han har beskrevet dette øyeblikket til Nansen som forteller at de der nede i båten hadde "felt sine modige tårer, bittert bebreidende seg selv og andre at de noensinne hadde forlatt den hjemlige arne (Nansen 174)", hvorpå Nansen kommenterer: "Det var ikke å undres på at de var redde – for dem var det hele ukjent (Nansen 174)." Etter å ha tegnet dette gripende bildet av de fortvilte samene fortsetter han uten å kommentere ytterligere: "Det er et herlig vær med stekende solskinn, så snebrillene må tas til anvendelse" (Nansen 174). Motsetningen mellom Nansen (og muligens de resterende medlemmene) og samene blir tydelig i denne sekvensen.

Mens samene livredde har oppgitt livet og forbereder reisen til den evige hjemstavnen, går Nansen rundt ute på isflaket og nyter godværet tilsynelatende uanfektet. Denne abrupte overgangen fra samenes grenseløse frykt til Nansens stoiske ro er selvfølgelig ikke tilfeldige eller underbevisste fra forfatterens side. Det er ikke hans ønske å trivialisere bragden, snarere tvert i mot. For å fremheve og underbygge sin egen og ekspedisjonens bragd er han også nødt til å aksen-

tuere farene og de kritiske øyeblikkene, og for å gjøre dette er det nødvendig å demonstrere frykten, og tydeliggjøre den. Å projisere frykten over på samene er i så henseende beleilig, fordi han selv, som tegnes opp som samenes motsetning, fremstår som den modige og fryktløse polarfareren han faktisk blir hyllet som i dag. Det er vanskelig å ikke kritisere Nansen for den urettmessige karakteriseringen av de to, eller snarere den utilstrekkelige og delvis manglende karakteriseringen av nordmennene i gruppa.

Når Nansen beskriver landskapet, folkene eller kulturene han møter underveis, er han bevisst på at det foreligger et møte, dermed er holdninger og reaksjoner han beskriver i disse møtene gjennomtenkte og velreflekterte. Møtet med samene foregår på et mer ubevisst plan, noe som gjør beskrivelsene av disse møtene mindre reflekterte. Nansen avslører seg derfor her som en nordmann av sin tid. Mens han ellers fremstår som en velinformert, grundig og kunnskapssøkende mann demonstrerer han, i relasjon til sine samiske landsmenn, en imperialistisk uvitenhet som kommer klarest til uttrykk i den manglende respekten for Balto og Ravna som individer og i de fordomsfulle forventningene han har til dem som naturfolk. Som en leser i det 21. århundre er det lett å la seg provosere over slike holdninger, men jeg vil allikevel hevde at dette møtet mellom nordmann og samer bidrar til å gjøre boka fascinerende, fordi det er et ærlig uttrykk for sin tid, og fordi den gjør reiseskildringen mer sann.

Eskimoene

Ovenfor hevdet jeg at Nansen er en mann av sin tid når det gjelder sine holdninger og fordommer overfor samefolket. Overraskende er det da at møtet med eskimoene fortøner seg ganske annerledes. Mens han uopplyst og forutinntatt møtte samene og som et resultat av det blir skuffet, kan det virke som han går eskimoene i møte med et mer åpent sinn, med en mer rundhet og respekt for deres kultur. Det første møtet med Grønlands naturfolk beskriver Nansen slik: "Og der står de foran oss, de to første representanter for disse meget omtalte hedninger (fra Grønlands østkyst). – Var det første inntrykk gunstig? Ja, ubetinget, - to visstnok usiviliserte, men vennlige ansikter smilte mot oss" (Nansen 227). Ordvalget til Nansen i denne sekvensen avslører en åpen holdning allerede før han rukket å bli kjent med dem. Med ordene "disse meget omtalte hedninger" og "visstnok usiviliserte" ut-

trykker han en skepsis overfor den kunnskapen om eskimoer han må ha tilegnet seg før reisen, og markerer en avstand til samtidens generelle oppfatninger av Grønlands urinnvånere. Siden denne beskrivelsen er hentet fra Nansens dagboksnotater, kan man anta at sekvensen ikke er farget av erfaringer Nansen har gjort seg i senere møter med eskimoer, eller i oppholdene på vestkysten etter å ha krysset innlandsisen.

La det ikke være noen tvil om at Nansen også her gir seg til kjenne som et barn av imperialismens tidsalder. For å klare å beskrive den verden han møter, er han nødt til å benytte seg av de binære motsetningene som kjennetegner imperialismens ideologi og logikk, og som tradisjonelt statuerer dominansen over "det Andre": vill/sivilisert, stygg/vakker, hvit/ svart, hedning/kristen. Nansen tegner opp et klart skille mellom "oss europeere" og "dem" (eskimoene), men framstår allikevel ikke som etnosentrisk. Naturlig nok har han en europeisk referanseramme. Hans holdninger og meninger farges av europeiske skikker, normer og idealer, men han er bevisst på at denne kulturelle ballasten kan gjøre ham forutinntatt, og forsøker derfor å heve seg over den. Et stykke på vei bryter Nansen ned disse svart-hvitt betegnelsene og undersøker de forskjellige nyanse av grått som ligger mellom ytterpunktene. Dette er spesielt tydelig når han beskriver eskimoenes utseende.

Dikotomien vakker/stygg opptar Nansen i tiden sammen med eskimoene både på øst- og vestkysten, og det er interessant å se hvordan han forsøker å riste av seg de europeiske standardene for skjønnhet og heller se eller oppfatte på en fordomsfri måte. Når Nansen beskriver eskimoene som tiltalende baserer han det altså på andre kriterier enn europeiske. "Det er i deres buttede, avstumpede og fettglinsende trekk nettopp noe vennlig, veltilfreds og gemyttlig som virker tiltalende" (Nansen 243). Nordover langs østkysten opplever ekspedisjonen flere sammentreff med eskimoer, og det kan virke som Nansen utover i reiseskildringen legger denne fordomsfriheten litt til side, og gir etter for hva hans europeiske øye egentlig ser: "(...) deres ansikter så forlegne ut, om enn deres skjønnhet neppe var så bedårende at de av den grunn behøvet å frykte noen overlast" (Nansen 270). "For oss var forskjellen kun ringe, det samme utseende, den samme stygghet og den samme fettglinsende vennlighet" (Nansen 413). Etter slike beskrivelser er det nærliggende å argumentere at

Nansen opprettholder stygg/vakker-dikotomien, men jeg vil heller hevde at Nansen er mer nyansert enn som så. Han viser en forståelse for de forskjellige kulturenes preferanser og i så måte hever seg over denne generaliseringen. Han innser også at eskimoene ville se på europeere på samme vis: "For eskimoen selv er sikkert hans egne kvinner de vakreste(...) Jeg tror således neppe de europeiske skjønnheter ville kunne smigre seg med å eventuelt komme i pris på Grønlands østkyst" (Nansen 244).

I følge Arne Melberg utvikler reiselitteraturen forskjellige strategier for å håndtere den reisendes møte med en fremmed verden. Interaksjon er i den sammenheng et samlebegrep for disse forskjellige strategiene. Den reisende kan altså innta forskjellige posisjoner overfor den verden han møter og beskrive ut fra dette ståstedet. Hvilken strategi den reisende velger vil således avgjøre hva som fortelles og på hvilken måte. En slik reiselitterær strategi er vitnet. Vitnet er, i følge Melberg, betinget av i hvert fall to funksjoner: "vitnet forteller om noe ingen andre har sett (eller som ingen andre kan eller vil føre vitnesbyrd om). Og nettopp derfor har vitnet en slags moralsk plikt til å gjengi hva han/hun har vært vitne til på en sannferdig måte (Melberg 30)."

Avstanden mellom ekspedisjonsmedlemmene og eskimoene i det første møtet er stor. På den ene siden tegnes eskimoene opp som støyende, skrikende, svermende, rautende, pludrende mennesker i stadig bevegelse, mens nordmennene på den andre side fremstår som rolige, avmålte og avbalanserte. Når Nansen og hans menn blir invitert inn et telt, opplever vi et atmosfæreskifte i teksten, og stemningen blir roligere og mer avdempet. I det Nansen trer inn eskimoteltet inntar han nettopp rollen som vitne, og han er sin rolle bevisst. Han har sin lesere med seg i tankene når han beskriver disse hendelsene. Teksten er formidlende og informativ, og suppleres med forklarende tegninger av kledninger, telt og lignende. I ord tegner Nansen opp bilder av hva han ser, og han gjengir det han føler på en slik måte at det inviterer til møter på et annet plan mellom leseren og det fremmede

Sekvensene som fremstiller eskimoenes kultur er krydret med beskrivende ord som underlig, besynderlig, selsomt, fremmedartet, eiendommelig og eventyraktig, og viser at beretningen på dette tidspunktet nærmest boltrer seg i "reiseskildringens livsrom". Spesielt skildringen av eskimoene på østkysten, som ikke i like stor grad som

på vestkysten er korrumpert av dansk kultur, er farget av denne forundringen og fascinasjonen over en fremmed kultur. Det mest fremmedartede ser ut til å være all nakenheten som overrasker dem allerede i det de kommer inn i teltet. Med unntak av en liten natit, eller husdrakt, er eskimoene helt nakne inne i teltet, men Nansen uttrykker ingen vemmelse eller forferdelse over denne, etter europeiske skikker, usedelige fremtreden. Det er forunderlig å se i hvilke omstendigheter Nansen benytter seg av betegnelsen "hedning". Man skulle tro at det var i slike tilfeller av "ukristelig" fremferd slike uttrykk ville være naturlig å bruke, men det kan synes som at denne betegnelsen kun brukes i øyeblikk hvor avstanden er stor mellom ham selv og eskimoen, og at når den brukes er det som felles betegnelse på alle eskimoer, som når han skal forklare eskimoenes frykt for breen Puisortok: "Disse overtroiske forestillinger har selvfølgelig sydvestkystens beboere fått enfra østkystens hedninger, som de er trufne sammen med" (Nansen 230). I nære møter med eskimoer brukes dette uttrykket aldri, og det gis ikke det dømmende innholdet man vanligvis knytter til denne betegnelsen, men det litt mer nøytrale innholdet "ikke-kristen".

Eskimolivet på østkysten, der menneskene levde i naturen, av naturen og på tross av naturen, upåvirket av europeiske seder og skikker, tilfredsstillter Nansens krav til autenticitet, og det er her Nansen går grundigst til verk i beskrivelsene av folket og livet de førte. På vestkysten er rasene blandet, og kulturen korrumpert av dansk kultur. "Hvor meget skade har man ikke gjort ved å påføre dette stakkars folk sivilisasjonen. Hvor meget bedre hadde de det ikke i sin naturtilstand" (Nansen 458). Det er fråtsingen og forbruket før og under julehøytiden som får Nansen til å reflektere over sivilisasjonens ødeleggende innflytelse på naturfolket. Man kan her stille spørsmål om hvorfor han ikke trekker den samme konklusjonen om urbefolkningen i sitt eget land. Hvor mye bedre hadde ikke samene det før de ble kristnet og fornorsket? Hvor mye bedre hadde ikke de det i sin naturtilstand? Spørsmålet som så reiser seg er om samefolkets kultur tilfredsstillter Nansens krav til autenticitet? Jeg tror ikke det Nansen avslører om samer og sine egne holdninger til dem styres av autenticitetskravet, siden dette møtet foregår på et mer ubevisst plan, men mye tyder på at han hadde høyere tanker om samekulturen før han traff Ravna og Balto, enn det han avslører underveis i reiseberet-

ningen. Spesielt fjellappene anså han for å være ekte naturfolk med medfødte kunnskaper om det å overleve i naturen. Kanskje faller kritikken så hardt over samene, nettopp fordi deres kultur er for påvirket av sivilisasjonen, at det i realiteten er det Nansen er skuffet over? Er Nansens hånende holdning til Baltos klokkeklare kristentro et uttrykk for misnøye over at den samiske befolkningen har gitt opp sin opprinnelige religion, som var nært knyttet til naturen de levde i? I så fall kan man si at samefolket ikke tilfredsstillte Nansens krav til autenticitet.

At Nansen har en norsk oversettelse av Baltos egen reiseskildring og stadig siterer denne åpner opp møter også utenfor jegfortelleren. Mens kommunikasjonen mellom Nansen og eskimoene spinnes rundt Nansens nysgjerrighet over det som er annerledes i de to kulturene, ser møtet mellom samene og eskimoene til å samles rundt det som er felles. De første møtene mellom samer og eskimoer bærer preg av samenes skepsis overfor "hedningene", siden det i Finnmark gikk rykter om at eskimoer spiser mennesker. Balto ser ut til å ilegge betegnelsen "hedning" det mer dømmende og stigmatiserende innholdet man kjenner fra den imperialistiske hedning/kristendikotomien. Samene fremstår gjennom hele beretningen som mer religiøse enn sine ledsagere, og de første møtene farges av det. Baltos frykt og skepsis overfor eskimoene gjentas av Nansen flere ganger, mens den i Baltos egen reiseskildring ikke er nevnt med et ord. Kanskje er Baltos frykt nok en gang et uttrykk for den generelle skepsisen i gruppen overfor et fremmed folkeslag, som de var helt ute av stand til å kommunisere med? Mangelen på et felles språk, gjør kulturutvekslingen på østkysten vanskelig, men alle de spørsmål som nok meldte både blant samer og eskimoer på østkysten, ble besvart hos på vestkysten, der folkene hadde kjennskap til den danske tunge, og det er nok her samene og eskimoene virkelig finner tonen.

I sameland

I sameland av Carl Schøyen er basert på flere reiser Schøyen har gjennomført i sameland, selv om mesteparten av beretningen dreier seg om en reise hvor han og hustruen følger en samefamilie som tilhører Makaravjo sida på sin ferd fra vidda og ut til sommerbeitene på Magerøya. Carl Schøyen kommer fra Kristiansand, men fant inspira-

sjon til bøkene sine i Nord-Norge. Da I sameland kom ut i 1924 var den veldig populær, men i motsetning til På ski over Grønland, som fortsatt kommer i nye utgivelser, er denne fullstendig glemt.

Det største problemet med boken er at den ikke oppfyller reiseskildringens krav til den reisende om å møte en verden. En av grunnene til at dette kravet ikke oppfylles er at den reisende ikke er tilstrekkelig tilstede i teksten. Allerede i bokas innledende kapittel svikter Schøyen når han ikke forklarer hvem han er, hvorfor han foretar seg reisene i sameland eller hvorfor vi som lesere skal være interessert i det han har å fortelle. Ut fra teksten kan vi ikke engang vite om det er Schøyen selv som er det reisende forteller-jeget. Schøyens stemme i teksten reduseres til et anonymt forteller-jeg uten en virkelig person bak seg, en person som har en forhistorie, et prosjekt og en mening med det han forteller. Siden kontrakten mellom lesere og den reisende forutsetter at den reisende og forfatteren har samme identitet, bruker leseren denne informasjonen til å tolke og forstå teksten. Det er denne informasjonen som gir fortelleren troverdighet, derfor framstår Schøyen som en lite troverdig forteller når han ikke deler slik informasjon.

En annen grunn til at boken ikke oppfyller kravet om at den reisende skal møte en verden er at Schøyen ikke er tro mot sin tid når han skriver denne reiseskildringen. Schøyens reiser i sameland ble utført i en svært betent tid i samisk-norsk historie, en tid der den norske stat fratok samiske foreldre sine barn for å sende dem på fornorskingsinstitusjoner, det samiske språk var forbudt og samer hadde ikke hadde lov til å eie land. Når en sørlending foretar lange reiser i sameland i en tid som denne, forventer leseren refleksjoner rundt disse møtene mellom representanten for det undertrykkende og kulturimperialistiske folket og det undertrykte samefolket. Carl Schøyen har derimot hevet seg over alle nivåer av konflikter i denne teksten og på den måten utelatt viktige historiske problemstillinger som kulturimperialismen skapte, og som ville være interessante å lese i lys av dagens gryende respekt for den samiske minoritetsbefolkningen. Det er ingen spor av språkproblematikk, religionskonflikt eller landkonflikt i fortellingen. Det er ingen virkelige møter. I det at Schøyen hever seg over alle konflikter oppfyller han heller ikke det kravet til sannhet som ofte knyttes til reiseskildringen som sjanger. Nansen avslører faktisk i sitt ubevisste møte med samene mer av samtidens sameproblematikk enn Schøyen gjør gjennom en hel beretning om reiser i

Sameland.

Schøyens posisjon overfor den fremmede kulturen og det fremmede landskapet han møter i sine reiser i Sameland er ganske annerledes enn den Nansen inntar i sitt møte med eskimoene på østkysten. Nansen skildrer eskimokulturen i forundring og fascinasjon over hvor "annerledes" og "fremmed" den fremstår for en europeer. Schøyen avslører ikke i samme grad denne forundringen og det finnes ikke et klart og tydelig motsetningsforhold mellom "jeg" og "de andre" i Schøyens beretning. Når forfatteren benytter pronomenet "vi" i utsagn, betegner det ofte sidaens kollektive mening. Bare sjeldent er "vi" et uttrykk for "jeg og min hustru" og gir stemme til individuelle meninger om en fremmed kultur og et fremmed landskap: "Derfor hørte vi med tilfredshet at våre reiner hadde funnet rik og høvelig mosemark, hvor de samlet sig god kraft til oppbruddet" (Schøyen 52). Schøyen er mer tilbøyelig til å gi stemme til samenes holdninger til seg selv, bumenn og nordmenn enn sine egne holdninger overfor samene, eller problemstillinger som angår nordmenn-same-relasjonen. Dette kommer spesielt tydelig fram når han trår over samenes sosiale grenser. I stedet for å gi uttrykk for sin egen opplevelse av situasjonen, gir han heller stemme til samenes tanker om ham som har brutt de sosiale reglene. Det kan synes som at Schøyen i denne beretningen gjør det fremmede til sitt eget, at han tilpasser seg samekulturen i så høy grad at han blir som "de andre", en strategisk posisjon Melberg kaller *go native*. Å i høy grad tilpasse seg kulturen man ønsker å tilegne seg kunnskaper om, kan være nyttig, for ved å smelte sammen med gruppen kan man uforstyrret observere uten å forstyrre dynamikken. Schøyen har sikkert dratt nytte av denne posisjonen personlig, men han evner ikke å formidle det han har funnet ut i teksten. *Go native* innebærer i denne beretningen at møtet forsvinner mellom ham selv og samekulturen, at han i for høy grad har smeltet sammen med kulturen han observerer. Dette kommer klart fram i utsagn som: "Hadde vi bredt gulvrisset over sneen og fått ild på aran led vi så visst ingen nød, og vår hjemlige grunn, følte vi, var de milevide vidder" (Schøyen 110). Schøyen er same i dette utsagnet.

Nansens styrke i beskrivelsene av eskimokulturen på østkysten ligger i at han er bevisst sin posisjon som vitne til noe unikt, og har sin leser med i tankene når han forteller om det han opplever. Gjennom sin forundring og nysgjerrighet skaper han en nærhet til hendelsen

som gjør det mulig for leseren å delta i selve møtet. Schøyen klarer ikke på samme måte å formidle møtet med en fremmed kultur. I fortellingen framstår ikke kulturen han besøker som fremmed for ham overhodet, og dette skaper en distanse til hendelsene som gjør det vanskelig for leseren å oppleve gjennom teksten. Selve møtet mellom Schøyen og samekulturen har skjedd på et tidspunkt før beretningen hans begynner, noe som gir seg utslag i manglende beskrivelser av utstyr, kjøretøy, kledninger, seder, skikker og sosiale system. Leseren får aldri noen fullgod forståelse av hva en sida, raide eller kjerris egentlig er. Bare joiken ser ut til å virke så fremmedartet at den fortjener litt nærmere utdyping.

Konklusjon

Denne oppgaven viser at styrken i På ski over Grønland ikke først og fremst ligger i beskrivelsene av den faktiske turen over innlandsisen, men i Nansens personlige møter med en fremmed verden. Fordi han er bevisst på sin rolle som vitne til noe unikt, og har sin leser med i tankene når han beretter, klarer Nansen å formidle den subjektive opplevelsen i teksten på en slik måte at han tilrettelegger for leserens eget møte med det fremmede. Spesielt møtene med sine samiske turkamerater og med urbefolkningen på østkysten av Grønland, for her avslører han seg som både typisk og utypisk for sin tid. Gjennom det ubevisste møtet han har med Balto og Ravna tegner han opp samtidens generelle holdninger til den samiske urbefolkningen, mens han gjennom møtet med eskimoene på østkysten framstår som åpen og fordomsfri.

Diskusjonen om Carl Schøyens I sameland viser at en tydelig, tilstedeværende forteller er nødvendig for å kunne oppfylle reiselitteratursjangerens fremste krav: at den reisende møter en verden. Den reisende må være tilstedet i teksten med sin egen stemme, sine egne meninger og sin egen identitet, for at møter mellom ham selv og den verden han møter kan finne sted. Carl Schøyen er i I sameland så anonym og tilbaketrukket som forteller, at det hindrer møter mellom ham og den fremmede verden. Der er den reisende selv vi bestandig ønsker å se i kontakt med de tingene som omgir ham, sier Alexander von Humboldt innledningsvis. I sameland ser vi ikke Carl Schøyen i kontakt med samefolket, fordi vi ikke vet hvem Carl Schøyen er, hva Carl Schøyen står for og hvorfor han reiser i sameland. Vi møter et

Fridtjof Nansens På ski over Grønland

anonymt forteller-jeg, uten personlighet, uten en bakgrunn og uten en engasjerende stemme, og derfor klarer han ikke å formidle de opplevelser han har hatt og de kunnskaper han har tilegnet seg.

Sitert litteratur

Nansen, Fridtjof. *På ski over Grønland*. Oslo: Kagge Forlag, 2003.

Schøyen, Karl. *I sameland*. Oslo: Centraltrykkeriet, 1924.

Melberg, Arne. *Å reise og skrive: Et essay om moderne reiselitteratur*. Oslo: Spartacus Forlag, 2005.

Ryall, Anka. *Odyssevs i Skjørt: Kvinnens erobring av reiselitteraturen*. Oslo: Pax, 2004.

Balto, Samuel J. *Med Nansen over Grønlandsisen i 1888. Min reise fra Sameland til Grønland*.